

A zenei gyűjtemények aktuális helyzete Magyarországon*

❖ Gulyásné Somogyi Klára

Zenei könyvtárosként kell a zenei könyvtárak jelenlegi helyzetéről beszélnem – belülről látván a helyzetet, éppen ezért talán szubjektívabb, elfogultabb leszek. Ugyanakkor az MKE Zenei Szervezetének tagjaként szerzett tapasztalatok alapján megpróbálom áttekinteni területünk minél nagyobb részét, és átfogó képet adni róla. Ez a kép igen színes: sok vonzó és lelkes személyiség, valamint a hozzánk kapcsolódó könyvtárak, gyűjtemények együttese alkotja, telve örömmel, szomorúságokkal, gondokkal, új és újabb harcokkal, apróbb, nagyobb sikerekkel.

Valószínűnek tartom, hogy ennek a képnek az elemeit sokan ismerik, hiszen benne élnek, mondandóm egy kicsit összegezni szeretne, mondhatnám: egy pillanatnyi megállással valamiféle panorámaképet adni. Panorámát olyan értelemben is, hogy sok minden tetszik abban, ami előttünk áll, de tudjuk – vagy tudni véljük –, hogyan lehetne még szebbé tenni, hol vannak a javítandó, gyenge pontok.

Adataink szerint Grimm Vince zene-műkereskedő és -kiadó 1832-ben bővítette az előző évben megnyitott üzletét. Ez többek között egy előnyös feltételekkel megnyitandó zenei kölcsönző létesítését

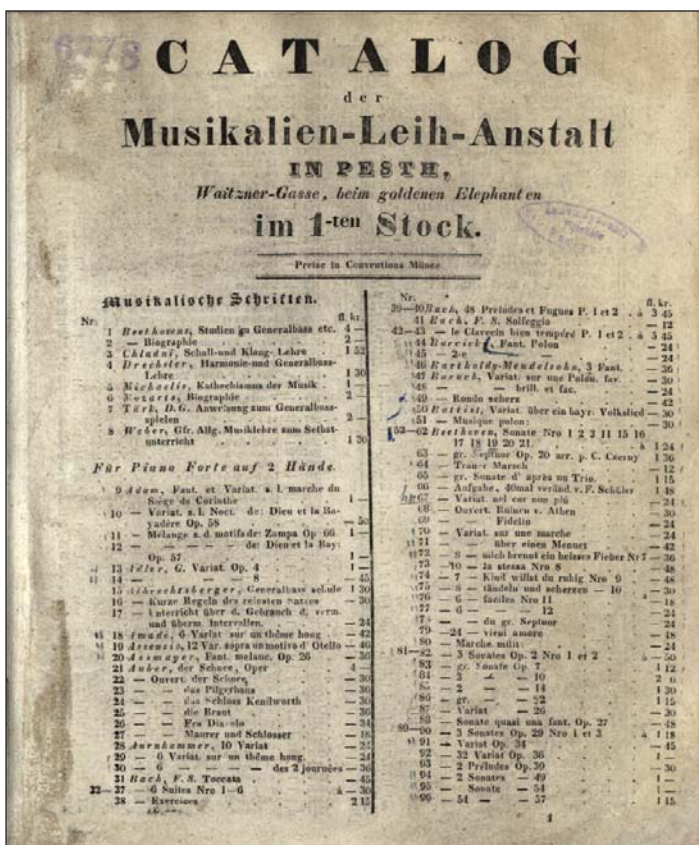
is jelentette. Naponta lehetett cserélni a friss zenei kiadványokat. Grimm a díjat a terjedelem alapján állapította meg: tíz-, illetve húszívenként számolta az összeget. A nagyobb terjedelmű zeneműveknél a kotta teljes árát is elkérte, biztosítékként. A katalógus 4651 tételt tartalmazott. Érdekes, apró betűvel szedett megjegyzéssel zárul a feltételek felsorolása: a megrongálódott vagy erősen beszennyeződött anyagot nem veszi vissza, azt meg kell vennie a kölcsönzőnek. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy Pogány György – a *Könyvtáros* című folyóiratban megjelent tanulmánya¹ szerint – a katalógust elveszítették, csak Isov Kálmán egyik írásából ismerte. Néhány éve azonban a saját könyvtárunkban (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Kutatókönyvtára), felfedeztem egy példányát.²

Ez az 1832-ből származó adat igen érdekes számunkra, mert a nyilvános, bárki számára elérhető gyűjtemények egyik hazai elődjéről tanúskodik. Zeneművek használatra szánt gyűjteményeiről ezt megelőzően, már a XVI. századtól kezdve is beszélhetünk, de ezek hozzáférhető-

* A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteményének ötvenéves évfordulójára rendezett, *A zenei gyűjtemények fejlesztésének új útjai* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ Pogány Gy.: A magyar zenei bibliográfia kialakulása : Történeti vázlat. In: *Könyvtáros*. 1985. 8. sz. (35. évf.) 487. p.

² *Catalog der Musikalien-Leih-Anstalt in Pesth, Waitzner-Gasse, beim goldenen Elephanten im 1-ten Stock*. [s.l., n. a.] Jelzete: RK 6778

sége igen korlátozott volt. Valójában a helyhez, intézményhez, személyhez kötött, élő gyakorlat céljait szolgálták. Elsősorban a főúri, fejedelmi, illetve egyházi gyűjteményekre gondolhatunk ezen a ponton. A XIX. századtól kezdődően már egyre gyakrabban említhetünk iskolai – zeneiskolai – könyvtárakat: Nemzeti Zenede, Zeneakadémia, továbbá Kolozsvár, Szeged és más városok XIX. században alakult és máig is élő gyűjteményeit. Mindazt az utat, amelyet a zenei könyvtárak, gyűjtemények megtettek, sajnos most nem tudjuk áttekinteni, itt csak annyit szerettem volna jelezni, hogy a gyűjteményeink jelentős része természetesen múltbeli gyökerekkel és kapcsolatokkal bír.

Skaliczki Judit a Kovács Máté-émlékkönyvben megjelent tanulmányában utal olyan, az 1950-es években megjelent cikkekre, amelyek a közművelődési zenei könyvtárak létrehozását sürgetik a

könyvtári hálózaton belül. Ezek közül idézi Pethes Ivánt, aki 1958-ban így értékelte a helyzetet: „Nincs Magyarországon olyan zeneműtár vagy könyvtár, amely megnyugtató módon elégíthetné ki a széles körben fellépő zenemű és hang-lemez kölcsönzési igényeket [...] A főváros közművelődési könyvtárának szerepét a Szabó Ervin Könyvtár tölti be. Az újonnan létesítendő zeneműkölcsönző első sorban közművelődési feladatot kapna e könyvtár keretében.”³ Így kézenfekvő is volt, hogy 1964-ben ebben a könyvtárban jött létre a nyilvános zenei gyűjteményeknek az a formája, amely – talán mondhatjuk így – mintául szolgált később az ország más könyvtáraiban hasonló célú részlegek létrehozásához és működéséhez. Megjegyzésként azonban hozzá kell tennem, hogy az Állami Gorkij Könyvtár Zeneműtára már 1961-ben megalakult, de a kezdetben igen speciális gyűjtőkör – az orosz és a szovjet zene alkotásai – csak később szélesedett ki úgy, hogy lehetővé tette az általános érdeklődést és használatot.⁴ Mindenesetre már 1964-ben Békéscsabán is létrejött egy, első sorban hanglemezeket szolgáltató gyűjtemény. A következő bő évtizedben sorra szerveződtek az ország megyei és nagyobb városi könyvtáraiban a zenei dokumentumokat szisztematikusan gyűjtő és egyre szakszerűbben szolgáltató zenei részlegek. Így 1981-ben, amikor a

³ Skaliczki J.: Zene és könyvtár. (A zenei könyvtárak kialakulása). In: Kovács Máté emlékkönyv. Szerk.: Szelle Béla. Bp.: MKE, 1983. 147. p.

⁴ i.m. 148. p.

Zenei Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége Budapesten rendezte éves konferenciáját, Kecskeméti István több szempontú megközelítésben számolhatott be az itthoni zenei gyűjtemények sokféleségéről.⁵ Az előadás és annak írásos változata felölel minden olyan gyűjteménytípust, amelyben valamilyen zenei dokumentumot őriznek, így kapcsolódva a zenetörténeti kutatásokhoz, oktatási intézményekhez, illetve egyéb tudományos célú gyűjteményekhez. Egyfajta egyensúlyt tükröz: sokféle terület, igény és lehetőség egymás mellett élő együttesét.

Ha a mai helyzetet nézzük, az alapok nagyon hasonlóak: az intézménytípusok, a gyűjtemény célja, olvasói köre stb., de ezen belül a megvalósulás módja, a működési feltételek igen sokban változtak. A teljesség igénye nélkül szeretnék utalni arra, hogy más – többszörösen is – a jogszabályi környezet, a fenntartói hozzáállás, változtak az olvasók általános elvárásai, a zenéhez való viszonyuk, a hordozók fajtái és kezelésük. A mai életünkben általános a zenei produkciók „fogyasztása.” A sokaknál szinte állandóan hangzó zene, a műfaji sokféleség talán egy kicsit elfedi, mintegy második sorba utasítja a zenének azt a különleges hatását, amely által a lélek egy kicsit magára talál.

Ha a könyvtárak helyzetét nézzük, elidőzhetünk egy kicsit annál a kérdésnél, mit is nevezünk, nevezhetünk ma zenei könyvtárnak. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy – és itt első sorban a közművelődési intézményekre gondolok – nagyon sok „médiatár” található a könyvtárakban, és kevés a „zenei gyűjtemény” vagy hasonló, a zenét kifejezetten megjelölő forma. A kérdés nem mai keletű, hiszen a hasonló jellegű könyvtári gyűjtemények, részlegnek neve korábban „fonotéka” volt, amelynek gyűjtőkörébe nemcsak zenei dokumentumok tartoztak. Pethes Iván 1970-ben megjelent *Fonotéka* című füzetében olvassuk az ezzel kapcsolatos véleményét, miszerint ezen gyűjteményekbe sorolhatók azok a hangfelvételek, amelyek „művészeti felvételek – zeneművek vagy szépirodalmi művek, ismeretterjesztő, illetve egyéb felvételek”.⁶ A részletesebb felsorolásban szó esik a nyelvelekről és a hangoskönyvekről is. Láthatjuk, hogy – teljesen természetes módon – a zenei gyűjtés összekapcsolódott más hangzó anyagot tartalmazó felvételekkel. A szempont így nemcsak tartalmi, hanem formai, az eszközhöz is kapcsolódó. Ezzel a lépéssel, az akkori divatos kifejezéssel élve, a „nem hagyományos” dokumentumok egy helyre kerültek a könyvtárban. A domináns tematika azonban a zene volt.

⁵ Kecskeméti I.: Zenei könyvtárak és archívumok Magyarországon. In: Magyar Zene 1981. december (XXII. évf. 4. sz.) 346–358. p.

⁶ Pethes I.: A fonotéka. Bp.: NPI, 1970. 25. p.

A gyűjtésben a tárgyi megjelenésből származó eszközserűséget hangsúlyozzák a mai médiatárak is, azzal a nagyon fontos különbséggel, hogy a zenei és nem zenei anyag aránya jelentősen megváltozott. Az előbbiekhöz csatlakozott többek között a sokféle nyelvi anyag és a film is. A „zenei részleg” fogalma kibővült, illetve átalakult, a „hang” mellett a filmek megjelenésével a „kép” is a gyűjtés szempontja, adott esetben középpontja lett.

Ha megnézzük a hangzó zenei anyag belső arányait, ott is jelentős módosulást tapasztalunk. Pethes az említett füzetben ezt írja – tanácsolja: *„A hanglemeztárak régebben sokat vitatkoztak azon, hogy a komoly zenei műfaj mellett beszerezze-e a könnyebb műfajú kompozíciókat vagy sem. A kérdésre adott válaszok – következőképpen az igények – roppant heterogének. Mindenesetre óvakodjunk a fonotéka anyagának »felhígításától».”*⁷ Anélkül, hogy részleteiben most kitérnék erre, látjuk, hogy itt nagyon sokat változott a szemlélet, nem csekély mértékben az olvasói, fenntartói elvárások miatt. A klasszikus – könnyűzene, jó zene vagy rossz zene, időtálló – efemer kategóriák csak részben fedik az irányokat, műfajokat, használatuk differenciálást igényel. Céltudatosság, elhatározottság, széles látó-

tókor, zenei ismeretek, az olvasói igények felmérése szükséges a döntéshez. Mindezt befolyásolja maga a könyvtáros személye is – erről egy kicsit később szövegek még. Ugyanakkor egy másik irányú bővülés is figyelemre méltó: a népzene növekvő elfogadottsága és ismertsége, jelentős kapcsolatban a világzene megjelenésével. A kortárs komolyzene a könyvtárakon keresztül is nehezen jut el a közönséghez.

Az eddigiekben az eszköz és tartalom viszonyával, meghatározó szerepével foglalkoztunk. Ha azonban az eszközszerűséggel szemben a zenei gyűjtemény fogalmát egyértelműen a tartalmi oldal felől közelítjük meg, láthatjuk, hogy jóval kisebb számban léteznek olyan gyűjtemények, ahol az erős zenei tematikán belül a hangzó és a képi dokumentumok mellett a kotta, illetve a zenei szakirodalom is jelentős szerepet játszik, így bővítve ki a zenei könyvtár fogalmát. A kotta gyűjtése a gyakorlati zenéléssel, zeneoktatással és zenetudománnyal vagy zenetörténettel „hivatalból” foglalkozó szakmai intézményeken túl csak néhány nagyobb közművelődési könyvtárban cél. Ennek okai összetettebbek annál, hogy itt elemezhetnénk, talán a zeneoktatás, a zenei írásbeliség ismeretének visszaszorulása lehet egy szempont. Az, hogy a tanulás mint hosszan tartó, akár erőfeszítésekkel, lemondással járó tevékenység – és a zenetanulás tudjuk, ilyen – sokak számára nem vonzó abban a közfelfogásban, amely szerint néhány hét alatt bárkiből lehet ünnepezt „hang” vagy „megasztár”.

⁷ i.m. 26. p.

Egy érdekes dolgot szeretnék még megemlíteni: ahol megmarad az ilyen típusú „zenei gyűjtemény”, ott külön is létrejöhet, működhet médiatár a más jellegű tartalmak gyűjtésére, vagy akár – mint ahogy a Szabó Ervin Könyvtárban is – a fiókkönyvtárakban is lehet zenei hangzó dokumentumokat kölcsönözni. A könyvtár zenei gyűjteménye azonban megőrzi – és éppen ebben a kontrasztban láthatjuk, hogy meg is kell őriznie – azt a sajátos szerepét, amely nemcsak a hangzó zenei dokumentumok kölcsönzéséből áll.

Itt most nem részletezhetjük jobban a gyűjtőkör egyes területeit, illetve a dokumentumtípusokat. Annyit jegyeznek meg, hogy Kecskeméti István az említett tanulmányában tizenegyféle típust sorol fel, a zeneművek kéziratától a zenei vonatkozású dokumentumokat tartalmazó mikroártyáig, üveglemezekig. Kiegészítésként fontos hozzátennünk mai digitális „létmódunk” formai és tartalmi lehetőségeit.

A közművelődési könyvtári rendszer szervezeti változásai érintik a zenei gyűjteményeket is. Az összevont, többfunkciós intézményekben igen erős érdekérvényesítő képességre és készségre is szükség van, mert sokszor fenyeget az a veszély, hogy az átszervezés során sérülnek a gyűjteményi érdekek. Ahol erős hagyományai vannak a többféle dokumentumtípust és szakszerű feldolgozást, szolgáltatást biztosító zenei gyűjteményeknek, ott persze nagyobb az esély az önállóságra a nagy egészen belül. Több megyei könyvtárnál láthatjuk ezt, vannak azonban olyan helyek is, ahol – legalább is a mai helyzet szerint – nem sikerült maradéktalanul megőrizni ezt a státust.

Van még egy, talán nem annyira jelentős, de úgy érzem, megemlíthető nézőpontja is ennek a jelenségnek. Megfigyelhetjük, hogy zömmel az elmúlt néhány évben mentek nyugdíjba azok a kollégák, akik részt vettek az első zenei gyűjtemények létrehozásában vagy nagyon hamar bekapcsolódtak ebbe a munkába. Ily módon a generációváltás sikeressége is szerepet játszhat ebben a folyamatban. Mindez szorosán kapcsolódik ahhoz az elképzeléshez, amely az adott kisebb vagy nagyobb közösség könyvtáráról a fenntartóban, illetve az intézmény vezetésében él. Így például a zenei terület a művészeti tájékoztatás részeként is működhet, erre akad példa.

A kifejezett zenei – oktatási, tudományos vagy elsősorban hivatásos együttesekhez, intézményekhez köthető – könyvtárak helyzete, munkája egyrészt erősen kapcsolódik a sok helyen meglévő tradícióhoz, másrészt befolyásolja őket is mindaz az új, ami korunkra jellemző. Itt csak utalok a kormányzati döntésekhez kapcsolódó állományáthelyezési, feladatbővítési vagy más, nem zenei profilú szervezettel való összevonási törekvésekre és tendenciákra. De beszélhetünk újabb alapításokról vagy megújult, kibővült intézményekről, mint a Hagyományok Háza vagy a BMC (Budapest

Music Center) gyűjteménye. Meg kell említenünk az időközben magánkézbe került Hungaroton Archívumot is.

Szeretnék néhány mondat erejéig kitérni a zeneiskolai könyvtárakra is. Úgy tapasztaltam, hogy ez egy kicsit különleges, egyedi terület. Mint egy adott iskolához tartozó lehetőség vagy valós gyűjtemény, nehezen megközelíthető, a nyilvánosság számára természetesen elérhetetlen. Éppen emiatt sérülékeny is: talán a legerősebben van kitéve a helyi adottságoknak, lehetőségeknek, szándékoknak. A források bizonytalanok, a beszerzett anyagok ugyanakkor sokszor nem kapják meg azt a rendezettséget és szervezettséget, amire tanárnak, diáknak egyaránt szüksége lenne.

Mindezek a szervezeti – intézményi kérdések igazából nem érdeklik az olvasót: ő szeretne hozzájutni a keresett dokumentumhoz, információhoz, tudáshoz. Tudjuk, a kölcsönzés – ahol létező szolgáltatás – ma már nem egyedüli prioritása a könyvtáraknak a zenei dokumentumok területén sem. Az internetes tartalmak, illetve letöltések – mind a kotta, mind a hangzó zene területén – nagy „konkurenciát” jelentenek. A hiteles zenei vonatkozás, az adatok rendezettsége, a minőség igénye azonban lehetőséget ad és kell is adnia arra, hogy például a kotta

megfelelő információtartalma, hitelessége, az adatok valóságosága, illetve a felvétel és előadás zenei szakmai szempontjai, nem utolsósorban a jogi vonatkozások is, megfelelően érvényesülhessenek a könyvtárosi közreműködés és útmutatás során.

Ez a minőségi igény megjelenik a könyvtár funkciójának általánosabb értelmezésével és egyben bővülésével: úgy áll előttünk mint közösségi tér, mint olyan intézmény, amely az életünk sokféle vonatkozásával áll kapcsolatban. Itt ismét kell egy kis különbséget tennünk az egyes könyvtártípusok között, de mint látjuk, az így értett közművelődési funkció szinte minden könyvtártípusnál nagyobb jelentőségre tesz szert, mint korábban. Ez az újfajta látásmód, az olvasók másféle megszólítása jelenik meg a különféle, a könyvtárban megvalósuló rendezvényekben, előadásokon, kiállításokon; a zenei területen jellemzően kamarakonzerteken, zenei foglalkozásokon: kisgyerekeknek és anyukáknak szóló alkalmakon, együtt-énekléseken, népzenei esteken. Ezek a külön tevékenységek rengeteg energiát igényelnek, kreativitást, ugyanakkor állandó készenlétet, aktivitást is. Nem elhanyagolható az anyagi eszközök megléte vagy hiánya sem, amit a pályázatok lehetősége próbál áthidalni.

Fontos eleme vagy inkább alapja a szolgáltatásoknak és a róluk szóló információknak a könyvtár honlapján való megjelenése. Igen változó, ötletgazdag az, ahogyan a zenei dolgokról: a gyűjteményekről, szolgáltatásokról értesülünk. Az újdonságlisták, a rövid ismertető, figyelemfelhívó képi megoldások azonnal informálják a honlapon keresgélőt. Néhány könyvtár külön zenei blogot, hírle-

velet működtet vagy más kommunikációs formában hívja kapcsolatra olvasóit. Az elektronikus levél mint alapforma ma már nélkülözhetetlen az aktuális és személyre szabott zenei szolgáltatásokban is.

Mindaz, amit idáig elmondtam, valamiféle összefoglalása volt annak, ahogyan én ma a zenei könyvtárakat látom. Talán kiderült, hogy nem lehet egy kalap alá venni őket, olyan egészként beszélni róluk, mintha a zenei könyvtár valami homogén dolog lenne, hiszen a többször említett differenciáltság minden megközelítésben megmutatkozik. Egy valami, azt hiszem, mégis közös mindannyiban: a könyvtáros személyének fontossága. Tudom, hogy ezzel nem mondtam különösebben újat, mégis szeretnék néhány szót szólni erről is. Ha arra gondolunk, hogy a zenei gyűjtemény – bármilyen intézménytípus és cél kapcsolódják is hozzá – igen erősen kötődik a könyvtáros személyéhez: elsősorban a szakismeretéhez, lelkesedéséhez, ügyszeretetéhez, a sokszor speciális olvasójához való viszonyához és még sorolhatnám. Mostanában többször is kiderült, hogy még a kollégák is kevéssé értik azt, hogy mi a csuda az a zenei könyvtárosság. Vagy zenész, vagy könyvtáros az ember, de a kettő együtt? Szerintem, és ezzel nem vagyok egyedül,

igenis lehetséges, ami döntő jelentőséggel bír a zenei könyvtárakra. A zene speciális szeretete bírja rá az embert, hogy könyvtárosként közvetítő szerepet töltsön be az olvasó és a mű között, annak minden körülményével: zenetörténeti, dokumentum- vagy éppen adatbázis-ismerettel, a dúdolt dallam felismerésével együtt. Nincs az sem kizárva, hogy valaki a „másik” oldalról közelítsen, ott sokszor éppen a zenei ismeretek hiánya az, ami a tanulásra, fejlődésre készítet. Ezért fontos, hogy akik zenei dokumentumokkal dolgoznak, azoknak legyen zenei és könyvtárosi ismeretük is.⁸ A feldolgozás, tárgyi besorolás, tájékoztatás csak ezekkel az ismeretekkel történhet hitelesen. Fontosnak tartom, hogy a zenei dokumentumokkal foglalkozó kollégák a mai változások közepette is, ha valóban ez az ő helyük a könyvtáron belül, folyamatosan és erre a területre specializáltan dolgozhassanak. Az egyes könyvtárak adottságai természetesen módosíthatják ezt, az említett változások kapcsán szó volt róla, de a zenei ismeretek ott sem nélkülözhetők.

Befejezve a mondandómat, itt szeretnék visszatérni Pethes Ivánnak az előadás elején idézett egyik mondatára: „*Nincs Magyarországon olyan zeneműtár vagy könyvtár, amely megnyugtató módon elégíthetné ki a széles körben fellépő [...] igényeket.*” Azt gondolom, hogy ez a „megnyugtató mód” az, ami ma is izgat bennünket, aminek a megvalósítására törekszünk. ■

⁸ Ezt szeretnék elősegíteni a Könyvtári Intézetben már többször indított (és a tervezett folytatást is megcélzott) zenei könyvtáros tanfolyammal.